

Oor die skryfwyse van Afrikaans III

In die vorige rubrieke oor die Afrikaanse skryfwyse het ek daarop gewys dat 'n samestelling bestaan uit 'n kern (dit wat die samestelling wesenlik benoem) en 'n bepaler (wat nader besonderhede gee van dit wat die kern benoem). Die bepaler hoef nie uit net een woord (n "stam") te bestaan nie. Die meeste woordsoorte kan die kern óf die bepaler van 'n samestelling uitmaak, maar die belangrike is dat wanneer enige woordsoort *behalwe 'n byvoeglike naamwoord* as bepaler optree, die kombinasie vas geskryf word. Kyk byvoorbeeld reël 14.3 van die *Afrikaanse woordelys en spelreëls*¹ (AWS), wat 'n hele reeks soorte noem.

In die tweede skryfwyserubriek het ek gewys op twee spesiale soorte samestellings waarin byvoeglike naamwoorde optree wat wel vas geskryf word, naamlik **betekenisverdigting** (soos by *donkerkamer* teenoor *donker kamer*) (kyk AWS, reël 14.31) en **samestellende samestelling** (waar die bepaler oorspronklik 'n woordgroep is: *hoër onderwys*), soos *hoëronderwyssektor* (AWS, reëls 12.6, 14.26).

In hierdie aflewering kyk ons na nog twee spesiale soorte samestellings wat soms probleme oplewer, naamlik **afstandsamestellings** en die **gewone name van plante en diere**. In albei hierdie soorte speel die skryfwyse van die byvoeglike naamwoord 'n rol.

In die geval van samestellende samestelling tree 'n kombinasie wat gewoonlik los geskryf word, gesamentlik as bepaler van 'n volgende selfstandige naamwoord op: (*hoër onderwys*) + *sektor* = *hoëronderwyssektor* of (*eerste minister*) + *woning* = *eersteministerswoning*.

By **afstandsamestellings** (AWS, reëls 12.24 en 12.25) staan die gewoonlik los geskrewe woordgroep egter laaste, byvoorbeeld *massa* + (*hoër onderwys*) = *massa- hoër onderwys*. Let op die koppelteken en spasie ná *massa*.

By herhaling: Die verstekreël is dat wanneer 'n byvoeglike naamwoord (b.nw.) 'n selfstandige naamwoord (s.nw.) bepaal, die twee los van mekaar geskryf word. Van nature, by wyse van spreke, is dit dus b.nw. + s.nw. = *hoër onderwys*. As 'n s.nw. egter 'n ander s.nw. bepaal (of "beskryf"), word die twee vas aan mekaar geskryf, dus s.nw. + s.nw. = *massaonderwys*.

Maar nou werk dit nie altyd net so eenvoudig nie. Omdat 'n mens *onderwys* in *massaonderwys* wil presiseer, kan jy as 't ware die samestelling van s.nw. + s.nw. splyt deur 'n b.nw. in te voeg: *massa* (s.nw.) + *hoër* (b.nw.) + *onderwys* (s.nw.). Die manier waarop die Afrikaanse spelreëls dié probleem oplos, is om 'n sg. afstandsamestelling te skep deur 'n koppelteken direk ná die eerste s.nw. te plaas, *gevolg deur 'n spasie*. Presies wat die bedinkers van dié soort samestelling in gedagte gehad het toe hulle dié oplossing bedink het, is nie seker nie, maar 'n mens kan op twee maniere daarna kyk: eerstens dat die sg. afstandskoppelteken die eerste s.nw. (hier *massa*) as 't ware bo-oor die tussenkomende b.nw. (*hoër*) verbind met die tweede s.nw. (*onderwys*). Die tweede manier van kyk is om te dink dat die afstandskoppelteken die eerste s.nw. verbind met 'n woordgroep of woordpaar, nl. 'n soos gewoonlik los geskrewe kombinasie van b.nw. + s.nw.

¹ Verwysings is na die 10de uitgawe van die AWS (2009).

Nog voorbeelde is *derdejaar- mediese student, adjunk- besturende direkteur, hoëspoed- elektriese waaier, top- akademiese presteerder, stads- siviele ingenieur, reuse- politieke saamtrek*.

Die skryfwyse van die **gewone name** (wat in Engels die “common names” genoem word) van plante en diere is iets wat oor ’n lang tydperk ontstaan het; dit is dus nie iets waaroor ’n Taalkommissie die een of ander tyd in die verlede sommeer besluit het nie. Die reëls daaroor in die *AWS* is uit die gevestigde gebruik afgelei (*AWS*, reëls 9.7, 14.29). Ek beperk my hier bloot tot die name waarvan ’n b.nw. deel is.

Die probleem wat sulke name betref, is dat baie b.nwe. vas aan die s.nw. geskryf word en ander weer los, en dis nie altyd duidelik watter los geskryf word nie. Wat met ’n redelike mate van sekerheid gesê kan word, is dat onverboë b.nwe., met inbegrip van gewone kleuraanduidende b.nwe., vas geskryf word, en dat b.nwe. wat van eiename (veral geografiese name) *afgelei* is, los geskryf word. Tussenin is daar egter ’n klompie “gewone” b.nwe. wat ook los geskryf word.

Die maklikste is seker om ’n klompie voorbeelde te noem wat bostaande illustreer:

b.nw. vas		eienaam-afgeleide b.nw. los	“gewone” b.nw. los
bitteraalwyn	ligblousalie	Abessynse ibeks	bebaarde witviooltjie
bleekkleivalk	mooinooiëntjie	Afrikaanse olifant	bloeiende hartjie
blinkblaar	oranjetjiekierientjee	Afrikaanse seder	doringrige blaasop
blouwwalvis	ouhout	Amerikaanse boa	gekolde vylvis
bontpaling	platanna	Arabiese kameel	gemantelde brulaap
bruinvaalboom	rooiels	Barbertonse madeliefie	gevlekte hiëna
dikkop	silwerjakkals	Chinese aster	gewone naboom
doodkruid	skurwejantjie	Egiptiese kobra	harige kanniedood
gladdesuurpruim	skurweklipels	Italiaanse raaigras	heilige lotus
goudlelie	smalblaar	Japanse blomkweper	noordelike malgas
gouesipres	soetdoring	Kaapse kreef	tropiese grysboek
groendoring	stinkhout	Namibiese taaibos	westelike geelhout
groenmamba	suurkaree	Noorweegse spar	wollerige broodboom
grootalbatros	swartwitpens	Oos-Kaapse hardepeer	
grootwithaai	taaibos		
hardepeer	vaalbos		
kleinrooivalk	valsmaroela		
langtoon	wildehond		

’n Paar dinge word uit bostaande voorbeelde duidelik:

- (i) B.nwe. van alle kleure en geure, en selfs meer as een op ’n slag, kan in die gewone name van plante en diere optree.
- (ii) Sulke b.nwe. word meestal vas geskryf, selfs as daar meer as een in die naam is.
- (iii) Die b.nwe. in (ii) bedoel, kan verboë of onverboë wees.
- (iv) Die b.nwe. wat van eiename afgelei word, word los geskryf (en is nie problematies nie).
- (v) Die “gewone” b.nwe. wat los geskryf word, is dikwels byvoeglik gebruikte deelwoorde (soos *bebaarde*), maar glad nie altyd nie, en is altyd verboë.

Dit is nie moontlik om die skryfwyse van b.nwe. wat deel van die gewone name van plante en diere is, probleemloos te bereël nie. Gebruikers word aangeraai om in twyfelgevalle ’n betroubare bron te raadpleeg.

Lesers wat nie ’n *AWS* besit nie, word aangemoedig om hierdie belangrike Akademie-publikasie aan te skaf. Dit sal Afrikaansskrywendes beslis baat om die Spelreëls-afdeling daarvan minstens aandagtig deur te blaai sodat hulle kan kennis neem van wat daarin bereël word, en dan is die Woordelys- en die Afkortingslys-afdeling natuurlik nuttige kitsnaslaan-bronne. Die *AWS* is heel toeganklik via die inhoudsopgawe, die indeks agterin, interne kruis-verwysings, ’n termlys, en so meer.

En vanjaar verskyn ’n eeufeesuitgawe van hierdie onmisbare skryfhulp!

JD (Tom) McLACHLAN

Vertaler en Taalversorger

E-pos: tommcl@whalemail.co.za